

**XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASIDA MUAMMOLI KREDITLARNI  
BOSHQARISH AMALIYOTI VA UNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH  
IMKONIYATLARI**

*Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Z.Sodiqov*

**Olimov Samandar Sardorbek o'g'li**

*Andijon davlat texnika instituti*

*"Bank ishi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi*

Bank tizimining barqarorligi va moliyaviy xavfsizligi ko'p jihatdan muammoli kreditlar darajasiga bog'liq hisoblanadi. Muammoli kreditlar (Non-Performing Loans – NPL) bank aktivlari sifatining yomonlashuviga, likvidlikning pasayishiga hamda moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda muammoli kreditlarni boshqarish tizimiga alohida e'tibor qaratiladi. Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, samarali monitoring, restrukturizatsiya va risk-menejment tizimi orqali NPL darajasini sezilarli kamaytirish mumkin. O'zbekiston bank tizimida ham so'nggi yillarda problemali kreditlarni kamaytirish va bank aktivlari sifatini yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra [1], 2024-yilda dunyo bank tizimida o'rtacha NPL darajasi 3,9 foizni tashkil etgan. Rivojlangan davlatlarda bu ko'rsatkich nisbatan past bo'lsa, ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda muammoli kreditlar ulushi yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Masalan, Germaniyada NPL darajasi 1,2 foiz, AQSHda 1,5 foiz, Janubiy Koreyada 0,9 foiz atrofida shakllangan. Bunga asosiy sabab sifatida kredit monitoringining yuqori darajada yo'lga qo'yilgani, bank nazoratining kuchliligi hamda zamonaviy skoring tizimlarining joriy etilganini ko'rsatish mumkin.

AQSH tajribasida muammoli kreditlarni boshqarish tizimi juda rivojlangan hisoblanadi. Tijorat banklari kredit ajratishdan oldin mijozning moliyaviy holati, kredit tarixi, daromadlari va xarajatlarini chuqur tahlil qiladi. Kredit risklarini baholashda FICO kredit reyting tizimi keng qo'llaniladi [2]. Ushbu tizimda mijozning reytingi 300 balldan 850 ballgacha baholanadi. Agar mijozning reytingi 700 balldan yuqori bo'lsa, u ishonchli qarzdor sifatida baholanadi. Shu sababli AQSH bank tizimida muammoli kreditlar ulushi past darajada saqlanmoqda. Shuningdek, AQSHda problemali kreditlarni sotish amaliyoti ham rivojlangan. Banklar qaytishi qiyin bo'lgan kreditlarni maxsus aktiv boshqaruv kompaniyalariga sotish orqali balansdagi risklarni kamaytiradi.

Yevropa davlatlari tajribasida ham muammoli kreditlarni boshqarishga katta e'tibor beriladi. Ayniqsa, 2008-yilgi global moliyaviy inqirozdan so'ng Yevropa Markaziy banki tijorat banklari uchun qat'iy nazorat mexanizmlarini joriy etdi. Italiyada 2015-yilda NPL darajasi 16 foizgacha oshib ketgan bo'lsa, davlat tomonidan maxsus "bad bank" tizimi tashkil etilishi natijasida ushbu ko'rsatkich 2024-yilda 3 foizgacha

kamaytirildi. "Bad bank" modeli muammoli aktivlarni alohida tashkilot balansiga o'tkazish orqali tijorat banklari moliyaviy holatini yaxshilashga xizmat qiladi. Ispaniya va Irlandiyada ham shunga o'xshash mexanizmlar qo'llanilgan.

Janubiy Koreya tajribasi muammoli kreditlarni boshqarishda eng samarali modellardan biri sifatida e'tirof etiladi. 1997-yildagi Osiyo moliyaviy inqirozidan keyin Koreyada NPL darajasi 17 foizgacha oshgan edi. Hukumat tomonidan Korea Asset Management Corporation (KAMCO) tashkil etilib, banklarning problemali kreditlari markazlashgan holda boshqarildi. Natijada 5 yil ichida NPL darajasi 2 foizdan past ko'rsatkichga tushirildi. KAMCO orqali 110 milliard dollardan ortiq muammoli aktivlar qayta ishlangan [3]. Ushbu tajriba ko'plab davlatlar uchun samarali model sifatida xizmat qilmoqda.

Xitoy tajribasida ham muammoli kreditlarni boshqarish bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilgan. 2000-yillar boshida Xitoy bank tizimida NPL darajasi 20 foizdan yuqori bo'lgan. Hukumat tomonidan to'rtta yirik aktiv boshqaruv kompaniyasi tashkil etilib, muammoli kreditlar qayta restrukturizatsiya qilindi. Hozirgi kunda Xitoy bank tizimida NPL darajasi 1,6–1,8 foiz atrofida saqlanmoqda. Xitoy tajribasining asosiy jihati shundaki, banklarda sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari asosida risk monitoring tizimi joriy etilgan.

O'zbekiston bank tizimida ham muammoli kreditlarni boshqarish bo'yicha muhim choralar amalga oshirilmoqda. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra [4], 2024-yilda tijorat banklarining jami kredit portfeli 560 trillion so'mdan oshgan bo'lib, shundan muammoli kreditlar hajmi 24 trillion so'mni tashkil etgan. NPL darajasi o'rtacha 4,3 foiz bo'lgan. Mazkur ko'rsatkich xalqaro standartlarga nisbatan qoniqarli bo'lsa-da, ayrim banklarda problemali kreditlar ulushi yuqoriligicha qolmoqda. Ayniqsa, qurilish, qishloq xo'jaligi va kichik biznes sohalarida kredit qaytmaslik holatlari ko'proq uchramoqda.

Xorijiy tajribani O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari juda keng hisoblanadi. Avvalo, tijorat banklarida zamonaviy kredit scoring tizimlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. AQSH va Yevropa davlatlari tajribasidan kelib chiqib, mijozlarning kredit tarixini chuqur tahlil qiluvchi yagona elektron platformani rivojlantirish zarur. Bu kredit risklarini oldindan aniqlash imkonini beradi. Hozirgi kunda O'zbekistonda Kredit axborot byurosi faoliyat yuritmoqda, biroq uning imkoniyatlarini yanada kengaytirish talab etiladi. Ikkinchidan, Koreya va Xitoy tajribasi asosida maxsus aktiv boshqaruv kompaniyalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunday tashkilotlar muammoli kreditlarni bank balansidan chiqarib, ularni professional tarzda boshqarishga xizmat qiladi. Natijada banklarning likvidligi va aktivlar sifati yaxshilanadi. Shuningdek, problemali kreditlarni restrukturizatsiya qilish amaliyotini kengaytirish ham muhimdir. Vaqtinchalik moliyaviy qiyinchilikka uchragan korxonalarga imtiyozli davr berish yoki kredit muddatini uzaytirish orqali kreditlarning qaytuvchanligini tiklash mumkin. Yana bir muhim yo'nalish raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hisoblanadi. Sun'iy intellekt, Big Data va avtomatlashtirilgan

monitoring tizimlari yordamida kredit risklarini tezkor aniqlash mumkin. Masalan, mijozning bank aylanmasi kamayishi yoki soliq qarzdorligi paydo bo'lishi avtomatik ravishda xavf signali sifatida qayd etilishi kerak. Bu muammoli kreditlar hajmini kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy davlatlar tajribasi muammoli kreditlarni samarali boshqarish bank tizimi barqarorligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri ekanligini ko'rsatmoqda. AQSH, Yevropa, Janubiy Koreya va Xitoy tajribasida kredit monitoringi, aktiv boshqaruv kompaniyalari, restrukturizatsiya va raqamli texnologiyalar muhim rol o'ynagan. Ushbu tajribalarni O'zbekiston bank tizimida qo'llash orqali muammoli kreditlar darajasini kamaytirish, bank aktivlari sifatini oshirish hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash mumkin.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. World Bank. Non-Performing Loans and Banking Sector Stability. – Washington D.C., 2023.
2. Federal Reserve System. Credit Risk and Loan Performance Report. – Washington D.C., 2024.
3. Korea Asset Management Corporation (KAMCO). Annual Report. – Seoul, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari. [www.cbu.uz](http://www.cbu.uz)